

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-74>

УДК 2964

Сливенко В.А., Коновалова Д.Є.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

НОВІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ АКТИВІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Анотація. Проведено дослідження сучасного стану, проблем та перспектив розвитку малого підприємництва в Україні. Проаналізовано динаміку основних показників діяльності суб'єктів малого підприємництва та основні тенденції розвитку підприємництва в умовах загострення конкуренції в контексті глобалізації світової економіки. Виокремлено основні фактори, що погіршують стан підприємництва в Україні та гальмують розвиток бізнесу. Окреслені основні напрями вирішення проблем вітчизняного підприємництва та головні завдання, що потребують негайного вирішення у сфері розвитку малого бізнесу в Україні. Визначені умови підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки за допомогою активізації інноваційної активності. Проаналізовано нову державну стратегію розвитку малого і середнього підприємництва на період до 2020 р. Визначені основні завдання новоствореного Офісу розвитку малого та середнього підприємництва з виконання Акту з питань малого бізнесу для Європи. Виявлено нові вектори розвитку малого підприємництва на перспективу.

Ключові слова: національна економіка, бізнес, мале підприємництво, проблеми, конкурентоспроможність, інноваційна активність, вектори розвитку, державна стратегія.

Slivenko Vyacheslav, Konovalova Diana
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

NEW VECTORS OF SMALL ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE ACTIVIZATION OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Summary. The current state, problems and prospects of small business development in Ukraine have been researched. The dynamics of the main indicators of activity of small business entities and the main tendencies of business development in the conditions of aggravated competition in the context of globalization of the world economy are analyzed. The main factors that deteriorate the state of entrepreneurship in Ukraine and hinder business development are highlighted. The main directions of solving the problems of domestic entrepreneurship and the main tasks that need immediate solution in the field of small business development in Ukraine are outlined. The conditions for increasing the level of competitiveness of the national economy through the activation of innovative activity are defined. A new state strategy for the development of small and medium-sized enterprises for the period up to 2020 is analyzed. New vectors of small business development for the future are revealed. In general, taking into consideration the context of a deep systemic socio-economic crisis, the conditions for the development of small business in Ukraine are worsening. The implementation of an effective state deregulation policy is a prerequisite for the smooth functioning of small businesses. However, without state support of small business, it is impossible to become a start-up entrepreneur, to increase the innovativeness of entrepreneurship and its entry into new foreign markets, to solve social issues and to develop the middle class. It is important to note that in recent years the state has been paying considerable attention to the search for effective ways of solving MP problems. In particular: introduced a new classification of enterprises in Ukraine; the main tasks that need immediate solution in the field of development of small and medium business in Ukraine were identified; steps have been taken to increase the level of innovation activity of MP; developed a strategy for the development of small and medium-sized enterprises for the period up to 2020; much attention has been paid to the implementation of the Small Business Act for Europe; the Small and Medium Business Development Office (SME) under the Ministry of Economic Development of Ukraine was established. Based on this, the main vectors for the development of SMEs in the context of activation of European integration processes include the following: the organization of regional business support centers; developing an effective loan guarantee mechanism; organization of the State Information Portal for MP; development of financial support programs for startups during the creation of the National Entrepreneurship Development Program. Consequently, conducting effective economic reforms, stabilizing the political situation, will contribute to the cessation of the crisis and economic growth, which in turn activates the development of small business as a whole.

Keywords: national economy, business, small business, problems, competitiveness, innovative activity, development vectors, state strategy.

Постановка проблеми. В умовах посилення конкуренції та кризових явищ у вітчизняній економіці надзвичайно важливим є створення сприятливих умов розвитку малого підприємництва. На сьогоднішній день, нестабільне економічне становище в Україні та у світі негативно впливає на розвиток малих підприємств. Але саме вони складають вагому частку економіки України, яка забезпечує ефективні структурні зміни у позитивному напрямку,

що також є основою подальшого впровадження ринкових реформ. Малі та середні підприємства у країнах Європи є важливішою сферою розвитку економіки, яка зараз вимагає найбільшої підтримки. Тому зараз у центрі уваги економічної політики України знаходиться загальноєвропейський стратегічний вектор підтримки малих та середніх підприємств і у цій сфері приймається багато регуляторних актів під гаслом: «За «малими» – майбутнє» [2]. Така увага приділяється

малому підприємству, тому, що воно реалізує підприємницькі здібності великої кількості населення, та є міцним фундаментом розвитку вітчизняного середнього бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналізу особливостей розвитку малого підприємства приділяли увагу відомі вчені, зокрема такі: З.С. Варналій, Д.А. Розман, І.О. Денисенко. Висвітленню проблем діяльності вітчизняних малих підприємств присвятили свої праці науковці О.М. Томашевський, Г.Г. Цегелик, М.Б. Вітер, К.С. Горячева, О.І. Тимченко. Загалом вчені приділяють велику увагу питанням розвитку малого підприємства, але ця проблема потребує подальшого дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що 1 вересня 2017 року вступила в юридичну силу угода між Україною та Європейський Союзом, ще існує група невирішених раніше питань. Ця група питань стосується нових векторів розвитку малого підприємства України в контексті активізації євроінтеграційних процесів.

Метою (формулювання цілей статті) даної статті є дослідження сучасного стану та проблем розвитку малого підприємства, визначення основних векторів здійснення державної підтримки розвитку малого підприємства на перспективу.

Виклад основного матеріалу. На вітчизняному ринку малий бізнес визнають економічно важливим. З метою отримання позитивного результату від свого бізнесу підприємцям сьогодні необхідно навчитися підлаштовуватися під мінливі потреби споживачів, а це неможливо без розуміння нових векторів розвитку вітчизняної економіки. Серед основних тенденцій розвитку підприємства в Україні є: збільшення кількості малих форм бізнесу з подальшим розповсюдженням їх діяльності на велику територію; зростання притоку капіталу від вітчизняних та зарубіжних інвесторів; прискорення розвитку комерційного підприємства та стрімке розширення сфери послуг.

Сьогодні мале підприємство (МП) у Європейському Союзі (ЄС) активно розвивається тому, що його вважають важливим інструментом забезпечення конкурентоспроможної та динамічної економіки з великою кількістю робочих місць. Головною умовою активного розвитку МП є сприятливе бізнес-середовище. Основні шляхи розвитку такого бізнесу зазначені в Європейській хартії малих підприємств [13]. На підставі хартії у ЄС в 2008 р. було розроблено Акт з питань малого бізнесу (The Small Business Act For Europe) – основу сучасної політики розвитку МП. В Акті виокремлено десять головних принципів регуляторної політики в цьому секторі економіки [3]. Визначальною тезою документу проголошено «спочатку думай про малих» («Think small first»). У відповідності з цим принципом перед країнами-учасниками ЄС насамперед повстало завдання щодо вдосконалення законодавства, яке регулює розвиток малого та середнього бізнесу [12]. Зокрема, у Великобританії було запроваджено правило: «одне ухвалити – одне відмінити», яке згодом перетворилося на більш радикальне: «одне ухвалити – два відмінити».

Тобто кожний новий регуляторний акт у сфері МП повинен спростити у два рази всі подібні процедури, що існували до цього. Також країни ЄС користуються практикою одночасного вступу в дію всіх регуляторних актів. Додатково, в ЄС обов'язково тестують всі нові закони та ініціативи (SME-test) [5]. Такою перевіркою остаточно визначають їхню ефективність.

Основні проблеми розвитку МП в Україні.

Важливо зазначити, що на жаль, розвиток підприємства в Україні стикається з великими проблемами тому, що багато у чому залежить від зовнішніх факторів: споживачької поведінки та її впливу на попит; стрімкого розвитку нових технологій; глобалізації конкуренції [10; 11]. Зокрема, у таблиці 1 наведено динаміку основних показників розвитку МП України [16], який свідчать про те, що у 2010-2016 рр. вітчизняний малий бізнес не набув суттєвого розвитку.

Також, дані свідчать, що у 2016 р. кількість суб'єктів МП у порівнянні з 2010 р. скоротилась на 311970 од. Зниження кількості МП склало 66087 од., фізичних осіб-підприємців – 245883 од. Відбулося значне скорочення кількості працівників у цій сфері – на 1086,8 тис осіб. Необхідно зауважити, що таке значне зниження кількості МП та суттєве скорочення чисельності зайнятих насамперед пов'язані із погіршенням інвестиційного клімату в країні.

Зазначимо, що іншою важливою тенденцією вітчизняного бізнесу є проблема збитковості малих підприємств, що особливо важливо при дослідженні питань їх фінансового забезпечення. Саме за рахунок прибутку та амортизації стає можливим здійснення самофінансування розвитку МП. Тому збиткова діяльність підприємств стимулює пошук альтернативних джерел фінансування [10]. На жаль, сьогодні рівень прибутковості вітчизняних МП відносно невисокий, тому можна стверджувати, що основним фактором ефективного фінансового забезпечення розвитку підприємств стають саме залучені кошти.

Не менш помітною стала проблема заострення конкуренції в контексті активізації євроінтеграційних процесів: зростає територіальне охоплення ринків збуту для більшої кількості товарів/послуг [2]. Слід зауважити, що на міжнародний ринок тепер виходять не тільки корпорації-гіганти, а й представники малого бізнесу. Секретом успіху на міжнародній арені невеликих компаній можна пояснити ретельним вивченням особливостей попиту споживачів багатьох регіонів, скороченням часу на просування товару на певний ринок, плюс активним розвитком внутрішнього підприємства (створення великими підприємствами малих та відносно незалежних підрозділів) [1].

Зауважимо, що, на жаль, сьогодні Україна в рейтингу глобальної конкурентоспроможності економіки, займає лише 83 місце з 140. Про це зазначається у звіті Global Competitiveness Index, оприлюдненому Всесвітнім економічним форумом, Євразійським інститутом конкурентоспроможності та відомою консалтинговою компанією Strategy Partners [18]. У Звіті виокремлено проблему слабого розвитку інститутів, нестійку фінансову систему та погіршення макроекономічних показників. Причини такого стану по-

Таблиця 1

Динаміка основних показників розвитку малого підприємництва

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість суб'єктів малого підприємництва, одиниць	2162004	1679902	1578879	1702201	1915046	1958385	1850034
% до попереднього року	x	77,70	93,99	107,81	112,50	102,26	94,47
Малі підприємства, одиниць	357241	354283	344048	373809	324598	327814	291154
відсотків до загальної кількості суб'єктів МП	16,5	21,1	21,8	22	16,9	16,7	15,7
на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	78	77	76	82	76	77	68
Фізичні особи-підприємці, одиниць	1804763	1325619	1234831	1328392	1590448	1630571	1558880
відсотків до загальної кількості суб'єктів МП	83,5	78,9	78,2	78	83,1	83,3	84,3
на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	394	290	271	292	370	381	365
Кількість зайнятих працівників – усього, тис.	4958,6	4442	4285,2	4291,2	4115,2	3838,7	3871,8
% до попереднього року	x	89,58	96,47	100,14	95,90	93,28	100,86
малі підприємства, тис. осіб	2164,6	2091,5	2051,3	2010,7	1686,9	1576,4	1591,7
% до загальної кількості зайнятих працівників	43,6	47,1	47,9	46,9	41	41,1	41,1
фізичні особи-підприємці, тис. осіб	2794	2350,5	2233,9	2280,5	2428,3	2262,3	2280,1
% до загальної кількості зайнятих працівників	56,4	52,9	52,1	53,1	59	58,9	58,9
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами малого підприємництва, млн. грн.	779198	807777	916287	933718	981300	1318974	1651982
% до попереднього року	x	103,67	113,43	101,90	105,10	134,41	125,25
малі підприємства, млн. грн.	568267	607782	672653	670259	705001	937113	1177385
% до загального обсягу	72,9	75,2	73,4	71,8	71,8	71	71,3
фізичні особи-підприємці, млн. грн.	210931	199995	243634	263459	276300	381861	474597
% до загального обсягу	27,1	24,8	26,6	28,2	28,2	29	28,7

Джерело: розроблено авторами за даними [16]

лягають в загостренні проблем загальнодержавного характеру та неефективному розвитку значного сегменту бізнесу в країні. Основними факторами значного погіршення умов розвитку підприємництва в Україні, є наступні:

- значні втрати витрати часу на численні бюрократичні процедури під час започаткування бізнесу (в Україні близько 27 днів проти 2-х тижнів в країнах ЄС) та на реєстрацію власності (117 днів в Україні проти 40 днів в країнах ЄС) [14];

- збитки та витрати на проходження дозвільних процедур;

- незадовільні показники оподаткування.

Серед побічних, проте не менш важливих факторів гальмування розвитку бізнесу в Україні можна вважати:

- недостатній інноваційний розвиток підприємств;

- нестача коштів для започаткування власного бізнесу та високі банківські відсотки на кредити для підприємців;

- низька результативність регіональних програм підтримки малого бізнесу;

- нездатність держави протистояти «рейдерству» [3].

Шляхи вирішення проблем МП в Україні. Серед головних завдань розвитку вітчизняного підприємництва, можна виокремити наступні: створення нових пропозицій на внутрішньому ринку, рівні умов конкуренції, розвиток інноваційних

систем діяльності виробництва та як наслідок – створення нових робочих місць [7]. Проте, основним виконавцем цих завдань є лише представники малого та середнього бізнесу. У загальному обсязі реалізованої продукції їх частка складає близько 40%, що у порівнянні з країнами ЄС є недостатньо і цей показник вимагає суттєвого покращення [6].

Провідну роль у вирішенні всіх питань розвитку МП, так чи інакше, покладається на державу. Державне регулювання наразі вимагає не тільки підтримки, а й створення відповідних умов для зростання темпів розвитку бізнесу в Україні [17]. Уряд намагається проводити ефективну політику створення привабливих умов ведення бізнесу. За останні роки прийнято ряд відповідних нормативних актів щодо запровадження європейських принципів регулювання підприємницької діяльності у сфері ліцензування, держреєстрації, підтримка малого та середнього бізнесу тощо. Зокрема, з 01.01.2018 застосовується нова класифікація підприємств (таблиця 2) [9].

У відповідності з цим визначено завдання, що потребують негайного вирішення у сфері розвитку МП в Україні: спрощення дозвільних процедур для державного нагляду; удосконалення податкового та статистичного обліку; зниження тиску на суб'єкти господарювання з боку контролюючих органів; впровадження регіональної політики розвитку малого бізнесу; створення спри-

Нова класифікація підприємств в Україні

Категорія підприємства	Критерії оцінки за рік, що передувє звітному		
	Балансова вартість активів, євро*	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), євро*	Середня кількість працівників, осіб
Мікропідприємства	До 350 тис.	До 700 тис.	До 10
Малі	До 4 млн	До 8 млн	До 50
Середні	До 20 млн	До 40 млн	До 250
Великі	Понад 20 млн	Понад 40 млн	Понад 250

* Застосовується офіційний курс гривні до іноземної валюти (середній за період), розрахований на підставі курсів НБУ, які встановлювалися для євро протягом відповідного року.

Джерело: розроблено авторами за даними [9]

ятливих фінансових умов для започаткування бізнесу; забезпечення державної підтримки суб'єктам господарювання; посилення уваги до інформаційного забезпечення кадрів для бізнесу; підтримка нових механізмів співробітництва виконавчих органів влади та громадськості.

Вкрай важливим є те, що серед усіх векторів розвитку МП особливу увагу слід приділити зміцненню конкурентоспроможності національної економіки за допомогою підвищення рівня інноваційної активності [11]. Цей показник в Україні порівняно з країнами ЄС дуже низький – 11% від загальної кількості діючих підприємств, та нажаль, що він має негативну тенденцію. Головним завданням в розвитку інноваційного підприємництва є забезпечення позитивної налаштованості суб'єктів підприємництва до запитів ринку та готовність до перетворень [5]. Інноваційна активність ринкового середовища стимулює вживання певних заходів щодо відповідності вітчизняного бізнесу потребам зарубіжних споживачів. Умови запровадження принципів розвитку МП викладено в європейському Акті з питань малого бізнесу, який передбачає насамперед підтримку освіти для підготовки кадрів. Особливу увагу в Акті приділено питанням створення рівних умов розвитку малого бізнесу в усіх регіонах України.

Варто зазначити, що останнім часом в Україні спостерігається поступове запровадження європейського принципу «спочатку думай про малих». Зокрема, про це свідчить нова урядова «Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва на період до 2020 р.» [8]. Вона передбачає розробку регіональних програм розвитку малого бізнесу із застосуванням інноваційного кластерно-орієнтованого підходу. Саме це дозволить певною мірою врахувати регіональні відмінності та пріоритети розвитку МП.

Вирішальною подією в реалізації планів розвитку МП можна вважати представлений урядом у травні 2018 р. «Звіт про реалізацію поточних реформ та план дій щодо розвитку МСП». Зокрема, у документі йшлося про створення Управління розвитку малих та середніх підприємств, спрощення реєстрації МП та широку програму з дерегуляції бізнесу [7]. Відомі бізнес-асоціації та економічні дослідницькі центри схвалили на прями реформування та наголосили про необхідність подальшого державного удосконалення регуляторного середовища, розширення доступу МП до фінансування та прискорення розвитку людського капіталу.

Водночас, необхідно зауважити про необхідність подальшого посилення співпраці між Україною та європейськими країнами у сфері розвитку МП. Зокрема, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) розробила загальні засади оцінки виконання третього циклу Акту з питань малого бізнесу для Європи. Для України важливим є те, що цілями цього циклу є всебічне розширення сфери оцінювання умов розвитку бізнес-середовища для МП, з акцентом на ділову етику, умови конкуренції та виконання контрактів. Також, ОЕСР вимагає від України посилення уваги до покращення позицій приватного сектору, усунення бюрократичних бар'єрів та підвищення ефективності МП. Цей важливий вектор європейської економічної політики планується застосовувати шляхом проведення т. зв. «фокус-груп» з широким залученням представників приватного бізнесу та заохочення їх до співпраці в робочих групах [7].

Новим кроком розвитку вітчизняного МП можна вважати створення урядом України у жовтні 2018 р. «Офісу розвитку малого та середнього підприємництва [15]. Офіс розвитку МСП – це консультативно-дорадча установа, який згодом буде перетворений на державний орган підтримки підприємств. Основною метою Офісу розвитку МСП є дослідження та розробка проєктів прискореного розвитку підприємництва в напрямку полегшення фінансування та оптимізації інфраструктури підтримки малого бізнесу в регіонах. В Офісі розвитку МСП працюють дев'ять експертів з великим досвідом, необхідним для виконання програм у двох напрямках: «Створення інфраструктури та координація політики підтримки МСП» та «Популяризація програм підтримки МСП» [9]. Отже, на підставі вищевикладеного можна виокремити основні вектори розвитку МП в Україні у найближчий час (рис. 1).

Важливо відзначити, що організація Центрів підтримки підприємництва (ЦПП) передбачає створення окремої структури на регіональному рівні за допомогою органів місцевого самоврядування та з використанням центрів надання адміністративних послуг. До функцій ЦПП необхідно додати безкоштовне надання інформації та консалтингу. Визначальним вектором в утвердженні сталого розвитку МП стає розробка ефективного механізму гарантування кредитів. Підприємці, у разі відсутності достатнього розміру застави, але при підтвердженні суми обігових коштів для розміру кредиту, отримують часткове гарантування позики від Німецько-українського фонду – партнеру проєкту із

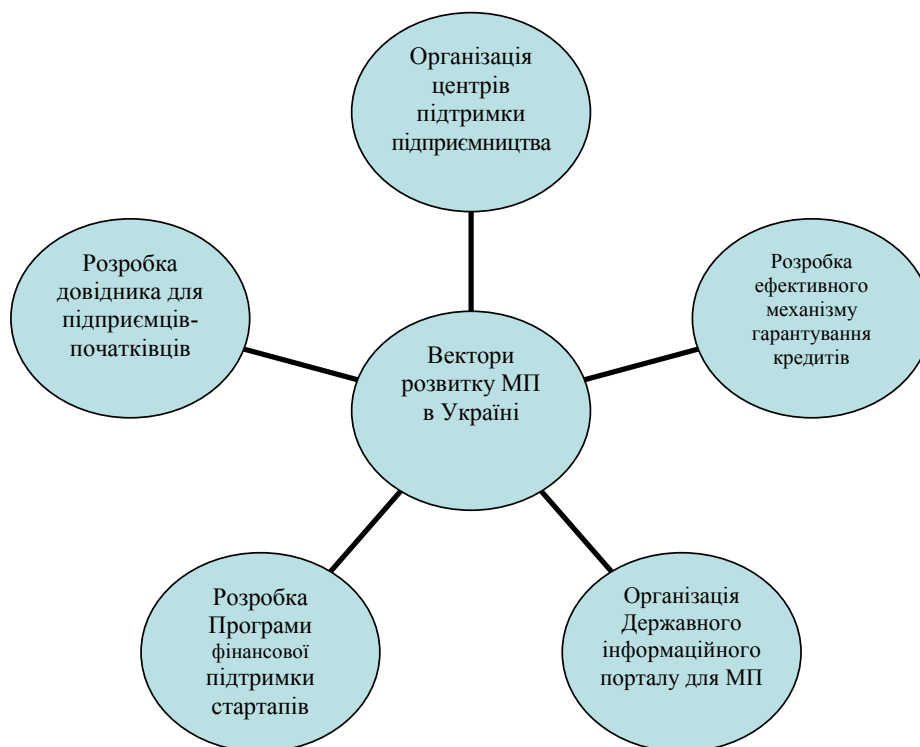

Рис. 1. Основні вектори розвитку МП в Україні у найближчий час

Джерело: розроблено авторами за даними [7]

запровадження цього механізму [7]. Для реалізації функцій Державного інформаційного порталу для МСП необхідно забезпечення доступу підприємців до інформації про програми фінансової підтримки та організацій з надання послуг та допомоги МСП. З цією ж метою здійснюється і розробка довідника для підприємців-початківців з покроковою інструкцією дій при започаткуванні власної справи, механізму отримання фінансування та створення ефективної бізнес-моделі підприємства, доведення регуляторних вимог держави і т. ін. Розробка програми фінансової підтримки МП передбачає поєднання у місцевих програмах підтримки стартапів навчання молодих підприємців та надання їм всебічної фінансової підтримки

Висновки. Проведені дослідження показали, що в умовах глибокої системної соціально-економічної кризи умови розвитку малого підприємництва в Україні катастрофічно погіршуються. Проведення ефективної державної політики дерегуляції є необхідною умовою для нормального функціонування малого підприємництва. Але, при цьому, без державної підтримки малого підприємництва неможливо становлення підприємців-початківців (start-up), зростання інноваційності підприємництва та його виходу на нові зовнішні ринки, вирішення соціальних питань та розвинення середнього класу.

Список літератури:

1. Rozman A., Bay S. Creation of Shared Value in Retailing. *European cooperation*. 2015. Vol. 5, no. 5, pp. 75–90.
2. Rozman A., Bay S. Human Capital as a Foundation for Enterprise Value Growth. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 174. С. 248–257.
3. Горячева К.С. Формування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства. *Менеджер*. 2004. № 2(28). С. 96–103.
4. Економічна енциклопедія / під. ред. Мочерного С.В. Київ : Академія, 2014.

Важливо відзначити, що останнім часом держава приділяє значну увагу у пошуках ефективних шляхів вирішення проблем МП. Зокрема: введена нова класифікація підприємств в Україні; виокремлено основні завдання, що потребують негайного вирішення у сфері розвитку малого та середнього бізнесу в Україні; зроблено кроки на напрямку підвищення рівня інноваційної активності МП; розроблено Стратегію розвитку малого і середнього підприємництва на період до 2020 р.; приділено значну увагу виконанню Акту з питань малого бізнесу для Європи; створено Офіс розвитку малого та середнього підприємництва (МСП) при Міністерстві економічного розвитку України. Виходячи з цього, до основних векторів розвитку МП в умовах активізації євроінтеграційних процесів можна віднести наступні: організацію регіональних центрів підтримки підприємництва; розробку ефективного механізму гарантування кредитів; організацію Державного інформаційного порталу для МП; розробку програм фінансової підтримки стартапів у ході створення Національної програми розвитку підприємництва. Отже, проведення ефективних економічних реформ, стабілізація політичної ситуації, сприятимуть припиненню кризи та зростанню економіки, що в свою чергу активізує розвиток малого підприємництва в цілому.

5. Офіційна статистика МСП в Україні: аналіз та пропозиції щодо вдосконалення. URL: http://lev.org.ua/ua/articles/pp_SME_statistics_2017.html (дата звернення: 14.04.2019).
6. Офіційний веб-сайт Антимонопольного комітету України. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/category/130467> (дата звернення: 24.04.2019).
7. План уряду щодо розвитку малого і середнього бізнесу в Україні до 2020 року. URL: <http://milkua.info/uk/post/urad-stvoriv-plan-rozvitku-malogo-i-serednego-biznesu-v-ukraini-do-2020-roku> (дата звернення: 10.04.2019).
8. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 15.04.2019).
9. Реалізація реформ у сфері малого та середнього бізнесу. URL: <http://www.eu4business.eu/uk/news/realizaciya-reform-u-sferi-malogo-ta-serednego-biznesu-v-centri-uvagy-oesr-rozpochynaye-ocinku> (дата звернення: 14.04.2019).
10. Розман А.М. Методологічні засади ціннісно-орієнтованого управління торговельним підприємством. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2013. № 6(1). С. 26–34.
11. Розман А., Денисенко І. Механізм управління адаптивністю бізнес-моделі підприємства роздрібною торгівлі. *Економіст*. № 4. С. 56–60.
12. Сливенко В.А., Єрмакова А.О. Класичні та сучасні бізнес стратегії туристичних підприємств. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення: 18.04.2019).
13. Сливенко В.А., Аскерова С.А. Глобальна фінансова криза та економічна криза в Україні: шляхи подолання внутрішніх і зовнішніх шоків для Української економіки *Фінанси України. Матеріали XIII міжнародної науково-практичної конференції*. 2009. С. 62–65.
14. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва» *Державна служба статистики України*. 2017. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 19.04.2019).
15. Створення Офісу розвитку малого та середнього підприємництва. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/minekonomrozkvitku-stvorilo-ofis-rozvitku-malogo-ta-serednego-pidpriemnictva> (дата звернення: 16.04.2019).
16. Тимченко О.І. Проблеми фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва. *Ефективна економіка*. 2018. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення: 19.04.2019).
17. Томашевський О.М. *Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів*. Київ : ЦУЛ, 2012.
18. Україна в рейтингу глобальної конкурентоспроможності економіки. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2018/10/17/641667/> (дата звернення: 22.04.2019).

References:

1. Rozman, A., & Bay, S. (2015). Creation of Shared Value in Retailing. *European cooperation*, vol. 5, no. 5, pp. 75–90.
2. Rozman, A., & Bay, S. (2015). Human Capital as a Foundation for Enterprise Value Growth. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 174, pp. 248–257.
3. Goryacheva, K.S. (2004). Formuvannya mekhanizmu zabezpechennya finansovoi bezpeki pidpriemstva [The forming of the enterprise's financial security mechanism]. *Menedzher*, vol. 2, no. 28, pp. 96–103.
4. Mochernyi, S.V. (ed.) (2014). *Ekonomichna entsiklopediya* [Economic Encyclopedia]. Kyiv : Akademiya.
5. Ofitsiyana statistika MSP v Ukraini: analiz ta propozitsii shchodo vdoskonalennya [The SMB's official statistics in Ukraine: analysis and recommendations to improve]. URL: http://lev.org.ua/ua/articles/pp_SME_statistics_2017.html (accessed 14.04.2019).
6. Ofitsiynyi veb-sayt Antimonopol'nogo komitetu Ukraini [The official web-site of the Anti-Monopoly Committee of Ukraine]. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/category/130467> (accessed 24.04.2019).
7. Plan uryadu shchodo rozvitku malogo i seredn'ogo biznesu v Ukraini do 2020 roku [The Government plan of development of SMB in Ukraine]. URL: <http://milkua.info/uk/post/urad-stvoriv-plan-rozvitku-malogo-i-serednego-biznesu-v-ukraini-do-2020-roku> (accessed 10.04.2019).
8. Pro Natsional'nu programu spriyannya rozvitku malogo pidpriemnitstva v Ukraini [About National program of improving development of Small Business in Ukraine]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> (accessed 15.04.2019).
9. Realizatsiya reform u sferi malogo ta seredn'ogo biznesu [The implementation of the SMB's reforms]. URL: <http://www.eu4business.eu/uk/news/realizaciya-reform-u-sferi-malogo-ta-serednego-biznesu-v-centri-uvagy-oesr-rozpochynaye-ocinku> (accessed 14.04.2019).
10. Rozman, A.M. (2013). Metodologichni zasadi tsinnisno-orientovanogo upravlinnya torgovel'nim pidpriemstvom [Methodological principles of the value-oriented management of a trading company]. *Visnik Khmel'nits'kogo natsional'nogo universitetu*, vol. 6, no. 1, pp. 26–34.
11. Rozman, A., Denisenko, I. Mekhanizm upravlinnya adaptivnistyu biznes-modeli pidpriemstva rozdrubnoi torgovli [The mechanism of managing the adaptability of the business model of the enterprise retail ad trade]. *Ekonomist*, no. 4, pp. 56–60.
12. Slivenko, V.A., Ermakova, A.O. (2018). Klasichni ta suchasni biznes strategii turistichnikh pidpriemstv [Classical and modern business strategies of the touristic companies]. *Efektivna ekonomika*, 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (accessed 18.04.2019).
13. Slivenko, V.A., Askerova, S.A. (2009). Global'na finansova kriza ta ekonomichna kriza v Ukraini: shlyakhi podolannya vnutrishnikh i zovnishnikh shokiv dlya Ukrain's'koi ekonomiki [Global financial crisis and economic crisis in Ukraine: the ways of overcoming inner and outer shocks in Ukrainian economy]. *Finansi Ukraini. Materiali KhIII mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi konferentsii*, pp. 62–65.
14. Statistichnyi zbirnik «Diyal'nist' sub'ektiv velikogo, seredn'ogo, malogo ta mikropidpriemnitstva» [For subjects of great, middle, small and micro enterprises] (2017). Derzhavna sluzhba statistiki Ukraini. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (accessed 19.04.2019).
15. Stvorennya Ofisu rozvitku malogo ta seredn'ogo pidpriemnitstva [The Office creation for developing small and middle business]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/minekonomrozkvitku-stvorilo-ofis-rozvitku-malogo-ta-serednego-pidpriemnictva> (accessed 16.04.2019).
16. Timchenko, O.I. (2018). Problemi finansovogo zabezpechennya rozvitku malogo pidpriemnitstva [The problems of financial provision to develop small enterprises]. *Efektivna ekonomika*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (accessed 19.04.2019).
17. Tomashevskiy, O.M. (2012). Informatsiyni tekhnologii ta modelyuvannya biznes-protseviv [Informational technologies and modeling of business processes]. Kyiv : TsUL.
18. Ukraina v reytingu global'noi konkurentospromozhnosti ekonomiki [Ukraine in the Global competitiveness economy's rating]. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2018/10/17/641667/> (accessed 22.04.2019).